

Святослав ВИЛІНСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0001-8057-4175

кандидат політичних наук,

викладач кафедри іноземних мов

Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) slavavylinskij@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлюється проблема формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти.

На основі аналізу наукових джерел проаналізовано і охарактеризовано поняття «етнолінгвістична ідентичність», «рідна мова», «мова спілкування», що дало змогу визначити мовну ідентичність як складник національної ідентичності, що характеризує приналежність особистості до носіїв певної мови, що виявляється у відповідних компетентностях і ставленнях.

За допомогою діагностувальних методів (бесіди, опитування) було виявлено ставлення студентів ЗВО до рідної мови та до інших мов, чинники, що негативно позначилися на мовній ідентичності, позитивні зрушення у формуванні мовної ідентичності.

Обґрунтовано педагогічні умови формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти (використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи, орієнтованої на формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти; підготовка науково-педагогічних працівників до формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти; стимулювання студентів і педагогів до роботи над собою).

Визначено основні принципи організації освітньої діяльності у ЗВО, спрямованої на формування мовної ідентичності у студентів: системності, холізму, природовідповідності, культуровідповідності, демократизації, етнізації, суб'єктної взаємодії.

Дієвість форм (індивідуальних, мікрогрупових, групових, масових) і методів формування підтверджується результатами дослідження. У процесі позааудиторної роботи свою ефективність довели кураторські години «Мова – ДНК нації», «Мовленнєвий етикет»; дискусії «Чи може існувати нація без мови?», «Роль мови у національному самовизначенні», «Мовна ідентичність молоді у ЗМІ», аналіз проблемних ситуацій, тренінг «Мовна ідентичність і стереотипи», а також заходи «День української писемності і мови», «Українська мова у світі»

Ключові слова: мовна ідентичність, рідна мова, мова спілкування, студенти закладів вищої освіти.

Sviatoslav VYLINSKYI,

orcid.org/0000-0001-8057-4175

Candidate of Political Sciences,

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kiev

(Kyiv, Ukraine) slavavylinskij@ukr.net

FORMATION OF LANGUAGE IDENTITY IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article highlights the problem of language identity formation in students of higher education institutions.

Based on the analysis of scientific sources the concepts of “ethnolinguistic identity”, “native language”, “language of communication” were analyzed and characterized for the purpose of defining linguistic identity as a component of national identity, which in turn characterizes an individual’s affiliation to a certain language reflected in one’s competencies and attitudes.

The diagnostic methods (interviews, surveys) enabled analysis of the students’ attitude towards their native language and other languages, determination of the factors that negatively affect the language identity and identification of positive changes in the formation of language identity.

Pedagogical conditions for the formation of language identity in students of higher education institutions (use of educational potential of academic disciplines; organization of extracurricular activities focused on the formation of language identity of students in higher education institutions; training of research and teaching staff to form language identity of students of higher education institutions; stimulating students and teachers to improve themselves).

The basic principles of the organization of educational activity in higher education institutions aimed at the formation of linguistic identity in students are determined as systemic, holistic, natural, cultural, democratic, ethnic and subject-subject interaction.

The effectiveness of forms (individual, microgroup, group, mass) and methods of formation are confirmed by the results of the study. In the process of extracurricular work the effectiveness of the following activities was proven: curatorial classes "Language – the DNA of the nation", "Speech etiquette"; discussions "Can a nation exist without language?", "The role of language in national self-determination", "Linguistic identity of young people in the media"; analysis of problem situations, training "Linguistic identity and stereotypes", and events "Day of Ukrainian Literature and Language", "Ukrainian language in the world".

Key words: language identity, native language, language of communication, students of higher education institutions

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси актуалізують питання, пов'язані з національною і мовною ідентичністю сучасної молоді. Це зумовлено як стиранням меж між країнами, уніфікацією у сфері культури, освіти, економіки, мистецтві, зростанням ролі комунікації, так і соціальною біфуркацією, асиміляцією, що є причиною зникнення чи поглинання етносів і мов. В Україні питання мовної ідентичності стоїть надзвичайно гостро, що можна пояснити постколоніальними тенденціями і обстоюванням української національно-культурної ідентичності, власної автентичності, територіальної цілісності, протистоянню впливу ворожої пропаганди.

Про необхідність уваги до формування мовної ідентичності наголошується в Законах України «Про вищу освіту» (2021 р.), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2021 р.), Указі Президента України №156/2018 «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2021 рр.

Аналіз досліджень. Проблема мовної ідентичності перебувала у полі зору філософів, психологів і педагогів, які зосереджувалися на вивченні її різних аспектів. Філософське осмислення мовної ідентичності здійснювалося у працях М. Козловця, І. Огієнка, Г. Сковороди. У соціолінгвістиці до питань мовної ідентичності зверталися Р. Ванн, Е. Головка, К. Річардсон, О. Траченко, в етнолінгвістиці – Н. Шарманова. У психології значна увага приділялася дослідженням етнічної самоідентичності (Т. Стефаненко, В. Хотинець); етномовної ідентичності (М. Геллер, Г. Джайлс, О. Кухарук). У педагогіці ідеї формування мовної ідентичності обстоювали Г. Ващенко, Ю. Руденко, К. Ушинський.

Метою статті є дослідження формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В українському суспільстві зростає роль і значення мовної ідентичності як провідного критерію національного самовизначення та самоідентифікації в складних умовах протидії поширенню імперської, тоталітарної ідеології на теренах пострадянського про-

стору. Зростання ролі мовної ідентичності є відповіддю українського суспільства на агресивну політику з боку РФ та прагненням відстояти свою автентичність.

Ми розглядаємо мовну ідентичність як складник національної ідентичності, що характеризує приналежність особистості до носіїв певної мови, що виявляється у відповідних компетентностях і ставленнях.

У тлумаченні М. Губогло мовна ідентичність розглядається як сукупність мовних характеристик як окремої особистості, так і певної групи, що визначає ставлення до мови, мовну компетентність, мовну поведінку індивіда. Для вивчення мовної ідентичності автор виділяв такі критерії, як: рідна мова; перша мова, якою респондент починав говорити; мова сімейного спілкування в родинному колі, з друзями; мова навчання у початковій школі; мова радіо і телепередач; рівень опанування державної мови тощо. Це дало змогу М. Губогло розглядати мовну ідентичність як таку, за допомогою якої особистість підтверджує свою етнічну чи національну приналежність або проявляє сумнів щодо неї (Губогло, 2003).

Поняття етнолінгвістичної ідентичності ввів до наукового обігу Г. Джайлс, який визначав її як коло знань, емоцій, переживань власної приналежності до певної етномовної групи (Giles, Bourhis & Taylor, 1997; Giles, Johnson, 1987; Giles & Robinson, 1990). На думку психолога, в умовах, коли етнічна ідентичність набуває особливого значення, її носії об'єднуються довкола через збереження мовної ідентичності та високу самооцінку.

Формування мовної ідентичності здійснюється в умовах мультилінгвального простору (Михальчук, 2013), де провідним чинником її вибору є ставлення до рідної мови з високою чи низькою життєздатністю.

У тих випадках, коли мова має моральну і духовну цінність для носіїв, вони використовують різні стратегії мовної поведінки, щоб підкреслити свою позитивну мовну ідентичність. У інших випадках, коли носії вважають рідну мову такою, що має низьку життєспроможність, або такою, якої вони соромляться, вони прагнуть до асиміляції з більш престижними націями, етносами через застосування їхньої мови. Такі процеси

спостерігаються в умовах утисків нації чи етносів, заперечення їхньої самобутності, спроможності виживати та ін. Репресії, етноцид, лінгвоцит стали чинниками, що негативно позначилися на національній і мовній ідентичності особистості.

Це підтверджують дослідження Б. Вінера національних меншин РФ, куди також увійшли й українці, й доведено зв'язок мови з асиміляційними процесами. Зокрема, учасники, що не знали своєї національної мови, швидше ідентифікували себе з росіянами, ніж ті, хто знали рідну мову. Таким чином, не лише етнічна приналежність, а й знання рідної мови є провідними чинниками етнічної ідентифікації індивіда (Вінер, 1998).

Досліджуючи мовну ідентичність, О. Кухарук користується критеріями «рідна мова» та «мова спілкування», що дозволило виділити п'ять основних груп студентів: монолінгвальну українськомовну групу; українсько-двомовну групу, з рідною українською мовою і двома мовами спілкування; групу з рідною українською мовою і російською мовою спілкування; двомовною групою, де українська мова є мовою спілкування і рідною мовою разом із російською; монолінгвальну російськомовну групу. Вивчення особливостей кожної з груп дозволило дослідниці дійти висновку, що «збережена сильна ідентифікація зі своєю етнічною групою слугує стимулом для вивчення і володіння мовою. Мова стає значущою етніцифікуючою ознакою. У разі групи меншості мова є чи не найбільш доступним способом збереження етнічної ідентичності, збереження мови може забезпечуватись лише внутрішніми сімейними практиками – щоденним спілкуванням між членами сім'ї та родичами, яке вписане у повсякденний побут. Тоді як інші практики, які сприяють становленню та розвитку етнічної ідентичності, потребують додаткових зусиль» (Кухарук, 2020: 38).

Поняття «мовна ідентичність» пов'язане із поняттям «рідна мова». Розвиток дитини пов'язаний із засвоєнням рідної мови, яка є найважливішим засобом вивчення довколишнього світу та спілкування з оточуючими людьми. Важливими характеристиками рідної мови є комунікація і сомоідентифікація. Рідна мова забезпечує можливість комунікування особистості як у сім'ї, так і в суспільстві, виступає важливим засобом передачі інформації, формування картини світу, способом мислення. Водночас мова є також проявом національної самоідентичності особистості, свідомим вибором, за якого особистість отожднює себе з конкретним етносом чи нацією. Мовне самовизначення особистості здійснюється в умовах полікультурності і значною мірою залежить

від мовної політики держави, де створюються рівні умови для розвитку мов народів і етносів, що проживають на теренах країни.

На зв'язку рідної мови з національно-культурною ідентичністю наголошують І. Бех, О. Доукіна, К. Журба, С. Федоренко, І. Шкільна: «Без знання мови не можна говорити про національну свідомість чи розвиток національної культури. Втрата мови веде до втрати найважливішого чинника виховання національно-культурної ідентичності» (Журба, Бех, Доукіна, Федоренко, Шкільна, 2019: 41).

Опитування, проведене серед студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, показало, що 73,6% студентів вважають своєю рідною мовою – українську мову; 22,7% – російську мову; 3,7% – іншу мову. Всього було опитано 297 студентів I–IV курсів, що становить 100%.

Окрім того, нас цікавило ставлення студентів до рідної мови. Значна кількість студентів відмітили, що їхнє ставлення до рідної мови змінилося на краще. Це зумовлено передусім боротьбою за територіальну цілісність України (30,1%), утвердженням української мови як державної (24,6%), зростанням українського сегменту у культурній сфері (18,2%), переходом на навчання українською мовою (12,9%), зростанням престижу української мови у міжособистісному спілкуванні (8,5%), відмовою від російської мови як мови спілкування (5,7%).

Ставлення студентів закладів вищої освіти до рідної мови, а також до інших мов відображено у таблиці 1.

Як засвідчують дані таблиці 1, ставлення до рідної мови та інших мов у студентів ЗВО є позитивним. Усі студенти добре розуміють значення і роль рідної мови та іноземних мов у житті сучасної молоді, що видно з їхніх відповідей. Водночас ставлення студентів до рідної мови та інших мов дозволяють виявити ряд проблем (подолання меншовартісності, фальсифікацій, політичних маніпуляцій, суржика), що потребують розв'язання на рівні суспільства, навчального закладу та окремої особистості.

Проблеми формування української мовної ідентичності пов'язані з минулим України, на чому наголошувалося у дослідженнях В. Постового: «Україна століттями перебувала в колоніальних і напівколоніальних умовах, де сама приналежність до українства піддавалась моральній, громадянській та духовній девальвації, де на землях України українці піддавались зросійщенню, полонізації та іншим формам денационалізації»

Таблиця 1

Ставлення студентської молоді до своєї та до інших мов (у%)

№	Ставлення до рідної мови	У %	Ставлення до інших мов	У %
1	Українська мова не має поки що належного визнання в Україні, а тому потребує підтримки і розвитку	26,3	Вивчення іноземних мов є вимогою нашого часу	47,1
2	Українська мова є недооціненою, а тому необхідно популяризувати українське слово, українську мову у світі	25,4	Вивчення іноземних мов дає змогу долучитися до світової культурної спадщини	16,8
3	Українська мова є не лише однією з найдавніших мов, а й однією з найкрасивіших і мелодійних мов світу	14,7	Вивчення іноземних мов залучає особистість до глобалізаційних процесів (культурних, економічних, туристичних)	13,4
4	Українська мова представляє інтерес для вивчення, оскільки вона є автентичною	9,2	Кожна мова має свою систему символів і смислів, а значить має право на визнання	10,5
5	Українська мова за часів СРСР відіграла другорядну роль на своїй території, що простежується у ставленні до неї старшого покоління	7,5	Сучасна освіта і професійна діяльність не можуть бути реалізованими без знання зарубіжного досвіду різних країн	7,2
6	Українська мова є досить складною і потребує значних зусиль в опануванні нею	6,9	Індиферентне ставлення до інших мов	2,5
7	Українська мова збереглася попри тривалий лінгвоцит, що свідчить про її живучість	6,2	З розвитком технологій вивчення мов відходить на другий план, оскільки з'являються більш досконалі засоби перекладу та комунікацій з представниками різних етносів і народів	2,5
8	Українці часто надають перевагу російській мові або користуються суржигом, що створює враження неприйняття рідної мови	3,8		
	Всього:	100		100

(Постовий, 2006: 190). Такі процеси, спрямовані на знищення української мови, призвели до заміни української мови на російську у різних сферах життя. Часто такий процес був результатом примусу, суспільних маніпуляцій чи навпаки, свідомим вибором особистості, яка ставила за мету виживання, уникнення репресій з боку влади, кар'єрне зростання, усвідомлення певних переваг тощо.

Так у ході бесіди зі студентами першого курсу було виявлено, які чинники негативно позначилися на мовній ідентичності українців. Узагальнені результати наводяться у таблиці 2.

На думку студентів, до негативних чинників, що позначаються на мовній ідентичності особистості, можна віднести знищення і фальшування пам'яток писемності, обмежувальні і каральні дії, спрямовані проти використання мови і її носіїв, глузування та висміювання національного характеру, нав'язування іншої мови як більш престижної і схвалюваної суспільством. За таких обставин відбувається заміна рідної мови на іншу мову.

Зокрема, М. Шульга простежив, яким чином відбувається заміна рідної мови особистості на іншу мову, яку вона визначає для себе як більш бажану

для свого виживання, і виокремлює наступні етапи: оволодіння другою мовою; усвідомлення переваг іншої мови, її активне застосування, розширення функцій; відмова від рідної мови та усвідомленням індивідом другої мови як рідної (Шульга, 2008). Але навіть за таких умов зміна рідної мови відбувалася лише через покоління.

Дослідження показало, що після початку агресії з 2014 року зріс інтерес студентської молоді до української мови, що зумовило розширення сфери її використання у молодіжному середовищі. Проведене опитування підтвердило, що студенти свідомо обирають українську мову як в Україні, так і за її межами для спілкування, пояснюючи це прагненням відмежуватися від «руського мира», підкреслити національну ідентичність, національну самодостатність, відмінність від росіян. Водночас студенти не завжди задоволені власним рівнем володіння українською мовою (57,8%), нарікаючи на переважання суржика у їхньому спілкуванні (45,3%), слів-паразитів (31,9%), русизмів (20,1%), російськомовного оточення (15,6%), невміння чітко висловлювати свої думки (14,8%), брак необхідних слів (7,8%), помилки у мові і на

Таблиця 2

Чинники, які, на думку студентів ЗВО, негативно позначилися на мовній ідентичності українців (у %)

№	Відповідь	У %
1.	Знищення пам'яток писемності	17,2
2	Фальшування історії і пам'яток писемності	16,1
3	Заборона української мови, ЗМІ та книжок	15,6
4	Репресії проти українського народу, покарання за популяризацію української мови	10,5
5	Штучне нав'язування російської мови та організація ключових комунікацій російською мовою	9,6
6	Примусове переселення значних мас українського народу на схід і північ СРСР та асиміляція з місцевим населенням	8,5
7	Відсутність українських шкіл за межами України	8,2
8	Висміювання українських рис характеру та глузування з представників українського народу, нав'язування комплексу меншовартості	7,4
9	Заперечування факту існування Української держави, української мови та українського народу	6,9
	Всього:	100

письмі (4,5%), низький рівень викладання української мови у школі (3,2%).

Формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти передбачало створення наступних педагогічних умов:

- використання виховного потенціалу навчальних дисциплін;
- організація позааудиторної роботи, орієнтованої на формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти;
- підготовка науково-педагогічних працівників до формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти;
- стимулювання студентів і педагогів до роботи над собою.

Принципами формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти стали: системності, холізму, природовідповідності, культуровідповідності, демократизації, етнізації, суб'єктивної взаємодії.

Формування мовної ідентичності студентів здійснювалося у процесі освітньої діяльності закладу вищої освіти, що сприяло формуванню відповідних компетентностей, мотивів і відповідної мовної поведінки.

Використовуючи індивідуальні, мікрогрупові, групові і масові форми роботи, куратори студентських груп намагалися виховати у студентів ціннісне ставлення до української мови, її символів, смислів.

У процесі позааудиторної роботи свою ефективність довели кураторські години «Мова – ДНК нації», «Мовленнєвий етикет»; дискусії «Чи може існувати нація без мови?», «Роль мови у національному самовизначенні», «Мовна ідентичність молоді у ЗМІ», аналіз проблемних ситуацій, тренінг «Мовна ідентичність і стереотипи», а також заходи «День української писемності і мови», «Українська мова у світі» тощо.

Проведене опитування після завершення експериментальної роботи показало інтерес з боку студентів ЗВО до питань мовної ідентичності (65,2%), прагнення й надалі удосконалювати українську мову як рідну (45,9%), вивчати інші мови (40,7%), бажання брати участь у дослідженнях і проектах, які б стосувалися питань мовної ідентичності (20,5%), глибше вивчати механізми мовної ідентифікації особистості (13,2%), опанувати сучасні методики з формування мовної ідентичності (9,4%), розширювати сфери застосування української мови (6,9%).

Висновки. На основі аналізу наукових джерел проаналізовано і охарактеризовано поняття «етнолінгвістична ідентичність», «рідна мова», «мова спілкування», що дало змогу визначити мовну ідентичність як складник національної ідентичності, що характеризує приналежність особистості до носіїв певної мови, що виявляється у відповідних компетентностях і ставленнях.

Дослідження дозволило виявити ставлення студентів ЗВО до рідної мови та до інших мов, чинники, що негативно позначилися на мовній ідентичності, позитивні зрушення у формуванні мовної ідентичності.

Виявлено педагогічні умови формування мовної ідентичності у студентів закладів вищої освіти (використання виховного потенціалу навчальних дисциплін; організація позааудиторної роботи, орієнтованої на формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти; підготовка науково-педагогічних працівників до формування мовної ідентичності студентів закладів вищої освіти; стимулювання студентів і педагогів до роботи над собою), основні принципи організації освітньої діяльності у ЗВО, а також ефективні форми і методи формування мовної ідентичності студентів у поза аудиторній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. Towards a theory of language in ethnic group relations. *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London, UK: Academic Press, 1997. P. 307-348.
2. Giles, H., Johnson, P. Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*. 1987. #68. P. 256-269.
3. Giles, H., Robinson W. E. *Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester: Wiley. 1990. 210 p.
4. Винер Б.Е. К построению качественной модели этнической идентичности. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. Т. 1. №3. С. 119–145.
5. Губогло М.Н. Идентификация идентичности: этносоциологические очерки. Москва : Наука, 2003. 724 с.
6. Кухарук О.Ю. Особливості етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства : дис.... канд.. психол. наук : 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2020. 202 с.
7. Михальчук О. Етномовна спільнота: соціолінгвістичні параметри та статус. *Мова і суспільство*. 2013. Вип. 4. С. 33–43
8. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія / Журба К.О., Бех І.Д., Докукіна О.М., Федоренко С.В., Шкільна І.М. Київ : Тов «Імекс-ЛТД», 2019. 150 с.
9. Постовий, В.Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї: монографія. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2006. 242 с.
10. Шульга М.О. Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, 2008. №1. С. 49–74.

REFERENCES

1. Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. Towards a theory of language in ethnic group relations. *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London, UK: Academic Press, 1997. P. 307–348.
2. Giles, H., Johnson, P. Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance. *International Journal of the Sociology of Language*. 1987. #68. P. 256–269.
3. Giles, H., Robinson W. E. *Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester : Wiley. 1990. 210 p.
4. Wiener B.E. K postroyeniyu kachestvennoy modeli etnicheskoy identichnosti. [To build a qualitative model of ethnic identity]. *Journal of Sociology and Social Anthropology*. 1998. Т. 1. № 3. P. 119–145 [in Russian].
5. Guboglo M.N. Identificatsiya identichnosti: etnosotsiologicheskiye ocherki [Identification of identity: ethnosociological essays]. M: Nauka, 2003. 724 s. [in Russian].
6. Kuharuk O.J. Osoblyvosti etnichoi identychnosti predstavnykiv piznyh etnomovnyh grup ukrainskogo studenstva [Peculiarities of ethnic identity of representatives of different ethnolinguistic groups of Ukrainian students]: Dissertation. Candidate of psychological sciences: 19.00.05 / Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020. 202 p. [in Ukrainian]
7. Mikhalchuk O. Etnomovna spilnota: sotsiolingvistichni parametry. [Ethnolinguistic community: sociolinguistic parameters and status of Language and society] 2013. Edition 4. pp. 33-43 [in Ukrainian]
8. Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka. [National and cultural identity in the formation of adolescents: a monograph] / Zhurba K.O., Bekh I.D., Dokukina O.M., Fedorenko S.V., Shkilna I.M. Kyiv: Imex-LTD Ltd., 2019. 150 p. [in Ukrainian]
9. Postovyy V.G. Tendetsii i priorytety vyhovannya ditei u suchasni simyi. [Trends and priorities of raising children in the modern family]: monograph. Kyiv: Institute of Problems of Upbringing of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2006. 242 p. [in Ukrainian]
10. Shulga M.O. Funktsionuvannya ukrainskoi ta rosiiskoi mov v Ukraini ta ii regionah. [Functioning of Ukrainian and Russian languages in Ukraine and its regions. Language situation in Ukraine: between]. K., 2008. №1. P. 49-74. [in Ukrainian]